

Ҳасан СОДИҚОВ, магистри филология, факултети филологияи Донишгоҳи давлатии Самарқанд ба номи Шароф Рашидов, шаҳри Самарқанд, Ҷумҳурии Ўзбекистон EMAIL: hasansulaymoni@gmail.com ORCID: 0009-0006-6331-4041

ЗИКРИ АҲВОЛ ВА ОСОРИ ШУАРОИ ТОШКАНДӢ ДАР “МУЗАККИР-УЛ-АСҲОБ”-И МАЛЕҲОИ САМАРҚАНДӢ

<https://zenodo.org/records/19863562>

Аннотатсия (Abstract). Дар ин мақола фаъолияти адабии Муҳаммад Бадеъ ибн Муҳаммад Шариф Малехои Самарқандӣ ва аҳамияти тазкираи ӯ “Музаккир-ул-асҳоб” мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Тазкира ҳамчун яке аз сарчашмаҳои муҳимми адабиёти асри XVII-и форсу тоҷик арзёбӣ мешавад. Дар он маълумот оид ба беш аз 200 шоир чамъ оварда шудааст, ки қисми зиёди онҳо намояндагони Мовароуннаҳр мебошанд. Мақола хусусиятҳои сохторӣ, мазмунӣ ва арзиши таърихӣ адабии тазкираро нишон медиҳад.

Калидвожаҳо (Keywords). Малехои Самарқандӣ, Муҳаммад Бадеъ ибн Муҳаммад Шариф, Музаккир-ул-асҳоб, тазкира, тазкиранигорӣ, адабиёти классикии форсу тоҷик, асри XVII, Мовароуннаҳр, Самарқанд, Бухоро, Тошканд, шоирони форсу тоҷик, таърихи адабиёт, сарчашмаҳои адабӣ, таҳқиқи адабӣ, танқиди адабӣ, насри таърихӣ, биографиянависӣ, муҳити адабӣ, робитаҳои адабии Эрон ва Мовароуннаҳр, анъанаҳои адабӣ, шоиршиносӣ, адабиёти ирфонӣ.

Муқаддима (Introduction)

Муҳаммад Бадеъ ибн Муҳаммад Шариф Малехои Самарқандӣ дар адабиёти классикии форсу тоҷик ҳамчун шоир ва тазкиранависи маъруф шӯҳрат пайдо кардааст. Малехо соли 1641 дар шаҳри Самарқанд таваллуд ёфтааст. Гузаштагони шоир аз Самарқанд буда, мансаби қозӣ ва муфтии шаҳрро бар ӯҳда доштаанд. Падараш аз илми шеър низ боҳабар будааст. Хусусан, Малехо илмҳои диниро низ аз худ намуда будааст.

Малехо соли 1670 баъд аз вафоти падараш ба Эрон сафар кард. Баъдан, дар Самарқанд ба мансаби калон таъин мешавад. Ӯ ба ғайр аз адои вазифаи баланди динӣ, ба шеърӯ шоирӣ низ машғул будааст. Вале шӯҳрати ӯ бештар тавассути тазкирааш мебошад, зеро Малехо дар таърихи адабиёт ба воситаи тазкираи “Музаккир-ул-асҳоб” эътироф гаштааст. Қайд кардан зарур аст, ки аҳамияти тазкираи Малехо дар омӯхтани адабиёти асри XVII ниҳоят бузург аст, зеро ин тазкира сарчашмаи асосии адабиёти давраи мазкур мебошад. Мо ному насаби зиёда аз 150 шоирону адибонро дар ин давра маҳз ба тӯфайли тазкираи “Музаккир-ул-асҳоб”-и Малехо медонем.

Баҳши таҳлилӣ (Research Methodology)

Малехо ин асари худро дар як муддати кӯтоҳ, дар давоми солҳои 1100-1101/1688-1689 таълиф намудааст. Шоир дар асоси мулоқоту сӯҳбатҳо, маслиҳату машваратҳои худ бо дигар шоирону адибони замонаш, дар давоми чандин солҳо як

тазкирае таълиф намуд, ки мислаш дар таърихи тазкиранигорӣ кам дида мешавад. Бартарии ин тазкира дар он аст, ки муаллифи он қариб бо тамоми шоирону адибони зикркардаи худ мулоқотҳо ороставу бо онҳо бевосита вохӯрдааст. Малехо дар тазкираи худ одоби сӯҳбат, муносибат, муомила, феълу атвор, озодагӣ ва чиҳатҳои ахлоқии шоирону адибонро ба қалам додаст. Аз ин рӯ, дар тазкираи Малехо зикри хислатҳои шахсӣ ва инсонии шоирону адибон мақому мартабаи бузурге пайдо намудааст. Дар тазкираҳои дигар муаллифони пешин, одатан, бо таърифу тавсифи умумии эҷодиёти шоирон қаноат кардаанд. Ӯ дар тазкираи худ, ба ғайр аз ин, шахсият ва зиндагии маишии шоирони замони худро инъикос намудааст.

Дар тасвир ва тавсифи ашъори шоирону адибон ҳамеша адлу инсофро пешаи худ қарор додаст. Фикру андешаҳои ӯ қариб ҳамеша кӯтоҳу мухтасар ва аниқу равшан мебошад. Аз ашъори ҳамаи шоирон намунаҳо овардааст.

Ҳаминро бояд илова намуд, ки Малехо нисбат ба ашъори шоирон ҳамчун суҳансанҷ назар кардааст. Малехо дар тазкирааш як қатор эродҳои худро ба шеър ва байтҳои суҳанварони забардасти гузашта аз қабилӣ: Хоҷа Осифӣ, Низоми Ҳиротӣ, Урфии Шерозӣ, Соиби Табретӣ, Калим, Мирзо Чалоли Асир, Низоми Астарободӣ, Масъуди Исфahонӣ иброз намудааст. Эродҳои Малехо тасодуфӣ набуда, дар ривочу раванқи шеърӯи шоирӣ дар Мовароуннаҳр асос гузоштаанд.

Малехо яке аз нозукбинтарини суҳансанҷони замони худ будааст, ки аҳли адаб ба вай эътиқоду дилбастагии зиёде доштаанд. Баъзе мулоҳизаҳои ӯ ба ашъори шоирони давраш, имрӯз ҳам аҳамияти худро аз даст надодаанд. Аз ҳамин нигоҳ, Малехо бо таълифи асари худ барои адабиёти тоҷик хидмати бузурги таърихи анҷом додаст ва ба ин восита ному насаби худро низ дар таърихи адабиёт ҷовидонӣ сабт намудааст.

Дигар аз хусусияти ба худ хоси тазкираи Малехо дар сохту таркиби он мебошад. Он ба мисли девони шоирон аз рӯи ҳарфҳои алифбо тартиб дода шудааст. Чӣ тавре, ки дар девон шеърҳо аз рӯи алифбо мувофиқи ҳарфи охири мисраъҳои ҳамқофия ҷой дода мешаванд, номи шоирон ҳам дар ин тазкира ба ҳамин тартиб ҷойгир гардидаанд. Ин тартиб дар таърихи тазкиранигорӣ нисбатан нав буд.

“Музаккир-ул-асҳоб” аз 25 боб иборат буда, дар бораи 202 нафар шоир маълумот медиҳад. Қисми асосии тазкира 165 шоирро ва иловаи он 37 шоирро дар бар мегирад. Дар иловаи тазкира асосан шоирони ҷавон ва ҳаваскорони шеър, ки гоҳ-гоҳ ба шеър тавачҷӯх менамуданд, ҷой гирифтаанд.

Аз ҷумлаи 165 шоироне, ки дар қисми асосии тазкира ҷой гирифтаанд, 56 нафарро шоирони Эрон ташкил медиҳанд, ки Малехо бо онҳо низ вохӯрда, сӯҳбат кардааст.

Аз ин рӯ, бино ба таъбири устод Садри Саъдиев: “...тазкираи Малехо фақат ба шоирони Мовароуннаҳр, яъне намояндагони адабиёти тоҷик таҳсис нагардидааст. Вай ба андозае умумфорсист, ки шоирони чӣ тоҷик ва чӣ Эронро, қатъи назар аз ҷудоии сиёсӣ ва тааллуқи онҳо ба қаламрави давлатҳои ҷудогона, дар як ҷо муттаҳид кардааст.” [29. 29].

Ба воситаи ин тазкира ҳолати ду муҳити адабии асосии ҳамон давра – Самарқанду Бухоро бараъло мушоҳида намудан мумкин аст. Дар ин асар бештар аз

140 шоиру нависандагони хурду калони Мовароуннахр зикр шудаанд, ки ҳама муосирони муаллиф буда, асосан дар нимаи дуҷуми асри XVII эҷод намудаанд.

Дар ин қатор дар тазкира зикри чор нафар шоири тошкандӣ ва тошкандиюлавл низ омадааст. Онҳо, чӣ тавре ки дар фаслҳои боло номбар намудем, Мавлоно Имтиҳон, Салтанат, Мавлоно Маҳҷӯр ва мебошанд.

Малеҳо аз Мавлоно Имтиҳон 2 ғазал, аз Салтанат як ғазал ва поре ба шакли маснавии ирфонӣ, ки дар миёнааш дар шакли насри мусаччаъ муноҷоту ҳамду саноҳо ва рубой низ дорад, аз Мавлоно Маҳҷӯр ду шеърӣ чорқатора, ки шояд аввали ягон ғазал бошанд ва се байтро мисол овардааст.

Мавлоно Имтиҳон. Номи аслии ӯ Абдуллоҳ буда, гузаштагонаш аз аҳли Тошканд мебошанд, вале худаш дар Самарқанд таваллуд шудааст. Бино ба маълумоти Малеҳо, ба хондану дарс ва шеърӣ рағбати зиёд дошта, дар бадохатан гуфтани шеър ва тезии зеҳн беназир будааст.

Мавлоно Имтиҳон соли 1090-и ҳиҷрӣ ба Ҳиндустон кӯч баста, дар он ҷо муддате бенавоёна умр ба сар бурдааст ва сипас, навкар шуда, ба садри мансаб расидааст.

“Дар вақте дар Самарқанд буд, чун аксари шеърӣ худро бадобӣ мехонд. Ҳамон аҳди қадим ва ҳамон собидро дар назар оварда, аз омадшудагони Ҳинд мактубот ба тариқи давом меомад.” – мегӯяд Малеҳо ва ду ғазалро аз Мавлоно мисол меорад:

Рухсат аз тамошоӣён бегазанд аст,
Ба ин рашки хуршед партавбаранд аст.
Наоям руҳу чехра хоҳӣ тамом,
Ба ҳар сурате аз ту ошиқ писанд аст.
Ба роҳат ба ҷуз чашми ҳайрон набошад,
Туро чилвае, ки фарши оинабанд аст.
Ба нақше барҷаставу хушадост,
Қадат масруӣи хубу шоирписанд аст.
Зи сӯзи дилам, Имтиҳон, чашми бад дур,
Ки бар оташам ашк мушти сипанд аст. [44. 96]

Ба роҳи ишқбозӣ ҳар кӣ тарки сар намесозад,
Лаб аз оби дами теғи шаҳодат тар намесозад.
Зи дил ҳарчанд оҳи гарм берун мекашам чун шамъ,
Зи сӯзи синаам он симтан бовар намесозад.
Чу дар гуфтори ширин медарояд, Имтиҳон, килкам,
Дигар кори найи килки маро шаккар намесозад. [44. 97]

Ғазали яқум иштибоҳҳои зиёди вазнӣ мантиқӣ дошта, аз ҷиҳату маънову тасвирҳо ҳам баланд нест. Ба ғайр аз байти охир, ки хеле дилнишину бо таҳаюлотӣ ҷаззоб офарида шудааст. Ба ҳар ҳол ин ғазал дар хонанда ақидаеро пайдо мекунад, ки гӯё Мавлоно Имтиҳон шоири дараҷаи миёна бошад.

Вале ғазали дуҷум аз он далолат медиҳад, ки дар асл хунари шоирии Имтиҳон ва шеърӣ дар пояи баланд аст. Ғазали дуҷум сар то по шоӣни таҳсин аст. Равонии ғазал,

тасвирхо, мазмун, таносуб, вазн ва радифи ғайриоддӣ, ҳама аз ҳунари волову мақоми барҷастаи Имтиҳон далолат медиҳанд.

Ғазал аз ҷиҳати ҳаҷм ноқис менамояд. Бо эҳтимоли зиёд ҳуди Малехо шакли пурраи онро пайдо карда натавонистааст. Зеро ғазалеро бо ин ҳама ҷозибаро оғоз намуда, онро дар мисраъи шашум ҷамъбаст намудани шоир ба ҳақиқат дуруст намеояд.

Салтанат. Номаш Яҳё мебошад. Малехо “Салтанат хурдсол аст ва нав ба арса омадааст...” [44. 301] гуфта, ҳамзамон ба қобилияти шоирӣ ӯ таҳсин низ мегӯяд: “...зеҳнашро шууре ва табъашро ӯбуре дар шеърӯ шоирӣ аст, мазмуни табъ ва мавзуни вазъ афтода, хотираш ба мухтараъоти тоза ва ба мубтадаъоти беандоза моил аст...” [44. 301]

Салтанат писари Охунд Мулло Бобоюсуфи Тошкандӣ ва хоҳарзодаи Ибодуллоҳ Мавлоно Имтиҳон будааст, ки дар боло зикраш рафт.

Малехо дар бораи сана ва ҷои таваллуд, инчунин макони таҳсилу ҷои зисти Салтанат маълумоте наовардааст. Вале аз рӯи он, ки падараш нисбати Тошкандӣ дорад, тахмин кардан мумкин аст, ки ӯ низ дар Тошканд ба дунё омадааст.

Бино ба маълумоти Малехо, Салтанат бештари вақт бо қаландарон ҳамнишин будааст ва худ низ ба сафи онҳо ҳамроҳ шудан мехостааст. Малехо боварии худро нисбат дар роҳи тариқат собитқадам гардидани ӯ баён намудааст: “...гумон, ки қаландар шавад, агар таҷовуз кунад, ба яқин хоҳад пайваст ва талоши шеърӣ тарз дорад ва шуданӣ аст.” [44. 301]

Аз ашъори Салтанат як ғазал ва поре ба шакли маснавии ирфонӣ, ки дар миёнаш дар шакли насри мусаччаъ муноҷоту ҳамду саноҳо ва рубой низ дорад, оварда шуда, вале номи маснавӣ зикр нагардидааст. Ғазал ин аст:

Сарви мавзунхиром меояд,
Шӯхи ширинкалом меояд.
Рафт аз ҷои хештан дили ман,
Гӯй 3-он маҳ паём меояд.
Беҳ аз ин, Салтанат, чӣ хоҳад буд.
Ҳар кӣ ўро ғулум меояд. [44. 302]

Ин ғазал низ пурра ба назар намерасад, гӯё байтҳое аз он афтода бошанд.

Ҳарчанд Малехо Салтанатро хурдсол мегӯяд, вале аз ин ғазал маълум мешавад, ҳунари шоирӣ баланд будааст. Ғазал ба замми он, ки содда ва осон ба назар мерасад, дар асл шеъре нест, ки шоири хурдсол гуфта тавонад. Ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки Салтанат нисбат ба синну соли худаш сухани баландтар мегуфтааст ва ба ҳамин муносибат ба назари Малехо афтодааст.

Ғазали Салтанат ошиқона бошад ҳам, маснавии ӯ, ки дар зер оварда шудааст, мазмуни ирфонӣ дорад.

Маснавӣ:
Поре аз маснавиаш ин аст:
Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим,
Шуд дили шайтон зи сиёсат ду ним.
Эй ту, чӣ исмӣ, ки зи осори ту

Хушдилам аз гуфтани бисёри ту.

Гўй, дар ин ном чӣ хосият аст?
Ҳар ки кунад вирд ба офият аст.
Гўй, ки то соҳиби ин ном кист?
Ин ҳамагӣ хосияти ӯ зи чист?
Гўй, буд то дами явмулнушур
Чону дил аз гуфтани ӯ дар ҳузур.
Соҳиби ин ном мақомаш кучост?
Гўй, суроғаш, ки паёмаш кучост?
Гўй ба ман мабдаи ин исму зот,
Соҳиби ин ном чӣ дорад сифот.
Ҳар сари мӯ бар тани ман кард забон,
Беҳ шавам аз шавқ саропо забон.
Вирд ман ин ном кунам ҳар нафас,
То асаре ҳаст маро дар нафас. [44. 302]

Рубой:

Эй ҳамд вирди ту, ки берун зи ҳад аст,
Аҳсои санои ту чӣ созам, ки бад аст.
Ҳамди ту шумора сохтан осон аст,
Теъдод чаро кунам, ки ӯ беадад аст. [44. 302]

Дар ин рубой, ки низ мазмуни ирфонӣ дорад, гусастагии таносуб ва мантиқ ба назар мерасад. Бо эҳтимоли зиёд шоир ин рубоиро аз ғазалу маснавиаш пештар, яъне дар вақте ки аз ин ҳам чавонтар будааст, навиштааст.

Дар мисраи якум “Эй ҳамд вирди ту...” мегӯяд, ҳол он ки ҳамди ӯ бояд вирди шоир бошад, на ҳамди ӯ вирди ӯ. Дар мисраи сеюм ҳам “Ҳамди ту шумора сохтан осон аст” гуфта, дар мисраи чорум ин сухани худро инкор карда, “Теъдод чаро кунам, ки ӯ беадад аст” мегӯяд.

Мавлоно Маҳчӯр. “Аз вилояти Тошканд аст. Хоҷамулло ном дорад. Марди толибилме буд. Ҳунарвар, аз ҳар илм боҳабар. Хати хубу фаҳми нек ва шеъри хуш дошт...” мегӯяд Малехо дар бораи Маҳчӯр [44. 479]. Мавлоно Маҳчӯр хаттоти моҳир буда ва аз пай ҳамин ҳунараш ризку рӯзӣ меёфтааст. Муддате дар Самарқанд, дар кӯи Булбулак зиндагӣ намудааст. Вале аз нарху навои қимати ин шаҳр ба ҷон омада, ба сӯи ватани худ, яъне Тошканд сафар ва дар ҳамон ҷо вафот карда будааст.

Мавлоно Маҳчӯр бо таҳаллуси “Сокинӣ” низ эҷод намудааст. Малехо аз ашъори ӯ байт ва абётеро мисол меорад, ки шояд аз аввали ғазал гирифта шуда бошанд. Зеро баъзеи онҳо танҳо байт бошанд, баъзеи дигар рубой ва баъзеи дигар чормисрай мебошанд, вале рубой низ нестанд. Вале Малехо ҳамаи онҳоро умумӣ карда, “Байт” гӯён овардааст. Дар ин ҳолат ду хел таҳмин кардан мумкин аст: ё Малехо танҳо ҳамон байт ё абёти парокандаро пайдо карда тавонистааст ё барои он, ки аз Маҳчӯр бештар намуна нишон диҳад, танҳо матлаби ғазалҳоро зикр кардаасту халос.

Намунаҳои шеъри Маҳчӯр:

Атре аз он ду ҳалқаи гесӯ гирифтаам,
Имшаб гулоб аз гули шаббӯ гирифтаам.
Зангаш ба зӯри бозӯи сайқал намеравад,
Оинае, ки аз сари зонӯ гирифтаам. [44. 476]

Ин чормисрай, ки дар боло оварда шуд, дар шаклу вазни рубой бошад ҳам, аз чихати он, ки ручӯи ошиқона дорад ва ин дар рубой кам ба назар мерасад, инчунин аз чихати чамъбасташ заиф аст, онро қисми оғозони ғазал тахмин кардан ҳам мумкин аст.

Байти зер шояд аз таркиби ғазал бошад:
Маҳчӯр, ваъда дод рақибам висоли ёр,
Аз гул чӣ дидаам, ки тамаъ аз сабо кунам. [44. 476]

Порчаи шеърии зерин ба қитъа низ шабоҳат дорад:
Дар таманнои сари зулфи абирафшонат
Умри сунбул ҳама дар хоби парешон гузарад.
Бе ту ин умри гаронмоя бадон мемонад,
Офтобе аст, ки аз равзани зиндон гузарад. [44. 477]

Нашъаи девонагӣ з-он чашми маст овардаем,
Хунҳое хурда, матлубе ба даст овардаем. [44. 477]

Байти боло, бо эҳтимоли зиёд матлаъи ғазал аст. Байти зер бошад, метавонад фард ё байте аз ғазал бошад:

То кай ғами ҳаёт талаф карда мехӯрӣ,
Ин оби рафта боз наёяд ба чӯи ту. [44. 477]

Аз байти боло маълум мешавад, ки Мавлоно Маҳчӯр дар баробари мавзӯи ишқ, дар мавзӯҳои панду ахлоқӣ низ шеърҳо гуфтааст.

Хулоса (Conclusion)

Тазкираи Малехои Самарқандӣ “Музаккир-ул-асҳоб” дар пайдо ва муаррифӣ намудани шоирони тошкандӣ мадраки хубу боэътимод аст ва маълумотҳои дар бораи шоирони тошкандӣ овардаи ӯ дар муайян намудани муҳити адабии Тошкандии ин давра аҳамияти зиёд дорад.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА (REFERENCES)

Адабиёти сиёсӣ

1. Мирзиёев Ш. “Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси”. Тошканд: “O’zbekiston”, 2022.
2. Мирзиёев Ш. “Инсонпарварлик, эзгулик ва бунёдкорлик – миллий ғоямизнинг пойдеворидир”. Тошканд: “Тасвир”, 2021.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари туғрисида”ги ПФ-5850-сонли Фармони.

4. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги Қонуни қабул қилинганининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш туғрисида”ги 2019 йил 4 октабрдаги ПҚ-4479-сонли Қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 19 сентябр куни АҚШда бўлиб ўткан Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқидан.

Адабиёти илмӣ

6. Айнӣ С. Намунаи адабиёти тоҷик. – Маскав: Чопхонаи марказӣ, 1926. -656 с.
7. Афсаҳзод А. Адабиёти форсу тоҷик дар нимаи дуюми асри XV. Китоби аввал-Душанбе: Дониш, 1987.
8. Ашъори ҳамасрони Рӯдакӣ. Нашриёти Давлатии Тоҷикистон: Сталинобод, 1958. - 134 с.
9. Болдырев А. Н. Зайниддин Васифи. Душанбе, 1985
10. Ғафуров Б. “Тоҷикон”. Китоби 1. Душанбе: “Ирфон”, 1983.
11. Ғафуров Б. “Тоҷикон”. Китоби 2. Душанбе: “Ирфон”, 1985.
12. Зуфаров К. “Ўзбек совет энциклопедияси”. Ҷилди 11. Тошканд: Сарредаксияи энциклопедияи советии ўзбек, 1978.
13. Каримов А. Адабиёти тоҷик дар асри XVI -Душанбе: Дониш, 1985.
14. Мирзозода Х. Таърихи адабиёти тоҷик (аз давраи қадим то асри XIII). – Душанбе: Маориф, 1989.
15. Мирзозода Х. Таърихи адабиёти тоҷик (асрҳои XIII-XV). – Душанбе: Маориф, 1989. 421 саҳ.
16. Мирзозода Х. Н.Маъсумӣ. Ю.Бобоев. Адабиёти советии тоҷик. Душанбе: Маориф, 1978. 415 саҳ.
17. Мирзоев А. Биноӣ. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1957.
18. Мирзоев А Боз як аҳамияти муҳими тазкираи Малехо \ \ Шарқи сурх, 1961, №7
19. Мусулмонӣ Р. Назарияи адабиёт. Душанбе: Маориф, 1990. -334 с.
20. Муҳаммад бин Ҷарир Табарӣ. “Таърихи Табарӣ”. Ҷилди 9. Техрон: “Асотир”, 1375 ҳиҷрӣ.
21. Муҳаммадҷонов А. Қанғ-қадимги Тошкент ва тошкентликлар. Тошканд: “Sharq”, 2009.
22. Муҳаррирон Осимӣ М., Диноршоев М. “Энциклопедияи советии тоҷик”. Ҷилди 7. Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи советии тоҷик, 1986.
23. Намунаҳои назми тоҷик. Асрҳои XVI-XVIII. Ҷ.IV Душанбе: Ирфон 1977.
24. Нейматов Н. Давлати Сомонӣ (Тоҷикон дар асрҳои IX-X). Душанбе-“Ирфон”, 1989.
25. Садриддин Айнӣ. Намунаи адабиёти тоҷик. Душанбе: “Адиб”, 2010. 447 саҳ.
26. Саъдиев С. Маркази адабии Самарқанд дар шоҳроҳи таърих. Тошканд: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат миллий нашриёти, 2012.-400 саҳ.
27. Саъдиев С. “Самарқанд адабий муҳити тарих кўзгусида”. Самарқанд: “Фан”, 2009. -358 с.

28. Саъдиев С. Суханварони Самарқанд. Самарқанд: “Маҳорат”, 2023. 405 саҳ.
29. Саъдиев С. “Малехои Самарқандӣ ва тазкираи ӯ”. Самарқанд: “Донишгоҳи давлатии Самарқанд”, 2000. -98 с.
30. Саъдиев С. Поэтикаи шоирони Мовароуннахри асри XII/ -Душанбе: Дониш, 1980.
31. Зеҳнӣ Т. Санъати сухан. Душанбе: Ирфон, 1967, -302 с.
32. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди II. – Москва: Советская энциклопедия, 1969.
33. Худой Шарифзода. Мисбоҳиддин Нарзиқулов. Таърихи адабиёти тоҷик. Душанбе – ТоРус, 2017. 416 саҳ.
34. Хӯчакуло С. Адабиёти давраи бедории миллӣ. Тошканд – Миллий энциклопедия, 2015. 385 саҳ.
35. Ҳаёт Неъматӣ Самарқандӣ. Сипеҳри орзу. Намунаи адабиёти тоҷикии Самарқанд дар асри 20 ва ибтидои асри 21. – Душанбе, 2018.
36. Ҳодизода Р. Каримов У. Саъдиев С. Адабиёти тоҷик. Асрҳои ХУI – ХIХ ва ибтидои асри ХХ. – Душанбе: Маориф, 1988. – 416 с.

Адабиёти бадеӣ

37. Абдурахмони Ҷомӣ. “Баҳористон”. Душанбе – “Адиб”, 1987. 160 саҳ.
38. Абдурахмони Ҷомӣ. “Нафаҳот ул-унс”. Душанбе. 1990.
39. Айнӣ С. Восифӣ ва хулосаи “Бадоеъ ул-вақоеъ”. Душанбе - “Ирфон”, 1989, 335 саҳ.
40. Алишер Н. Куллиёт. Ҷилди 9. Тошканд, 2013.
41. Давлатшоҳи Самарқандӣ. “Тазкирату-ш-шуаро”. Хучанд – “Ношир”, 2015. 543 саҳ.
42. Зайниддин В. “Бадоеъ-ул-вақоеъ”. Техрон-“ Бунёди фарҳанги Эрон”, 1972.
43. Кадканӣ Муҳаммадшафее. Суварӣ хаёл дар шеърӣ форсӣ. – Техрон, 1350.
44. Малехои Самарқандӣ. “Музаққир-ул-асҳоб”. Матни интиқодӣ ба эҳтимоми Камолӣддин Садрӣддинзодаи Айнӣ. – Душанбе: Пайванд, 1385 ҳ.
45. Мутрибии Самарқандӣ. (Таҳия, тавзеҳ ватаҳқиқи Мағфират Қурбоналиева). “Тазкирату-ш-шуаро”. Хучанд - “Хуросон”, 2021, -465 саҳ.
46. Муҳаммад Қудратуллоҳ Гӯпомӯӣ. “Натоичул афкор”. Чопхонаи султони Бамбай. 1958. 600 саҳ.
47. Ризоқулихон Ҳидоят. “Маҷмабул-фусаҳо”. Ҷилди 1. Ба кӯшиши Мазоҳири Мусаффо, Техрон, 1345 ҳиҷрӣ. 657 саҳ.
48. Ризоқулихон Ҳидоят. “Маҷмабул-фусаҳо”. Ҷилди 2. Ба кӯшиши Мазоҳири Мусаффо, Техрон, 1345 ҳиҷрӣ. 679 саҳ.
49. Шамс Қайси Розӣ. Ал-мӯъҷам. Душанбе - “Адиб”, 1991, -464 саҳ.
50. Хоҷа Ҳасани Нисорӣ. “Музаққирӣ аҳбоб”. Тошканд – “Нашриёти мероси халқии ба номи Абдулло Қодирӣ”, 1993. 344 саҳ.

Адабиёти интернетӣ

51. Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии фарҳанг ва иттилоот
52. Vazhaju.tj
53. Kitobam.com

55. Shosh.uz
56. Wikipedia.org
57. Веб-сайти “Овози тоҷик”
58. Ovozi.uz
59. Donishxona.tj
60. Zarnews.uz

Ходжаева Наргиза Таваккаловна, преподаватель кафедры методики русского языка ФерГУ

Камалова Диёра, студентка 2 курса факультета филологии ФерГУ

СТОЛКНОВЕНИЕ ТЕОРИИ С ЖИЗНЬЮ (ПО РОМАНУ И. С. ТУРГЕНЕВА «ОТЦЫ И ДЕТИ»)

<https://zenodo.org/records/19875334>

Аннотация: в статье рассматривается проблема столкновения теории и жизненной практики в романе И. С. Тургенева «Отцы и дети». Анализируется образ Евгения Базарова как носителя нигилистической теории и прослеживается трансформация его взглядов под влиянием реальных жизненных обстоятельств. Особое внимание уделяется конфликту поколений, теме любви, а также внутренним противоречиям героя. Исследование основано на методах литературоведческого и интерпретационного анализа. Делается вывод о том, что Тургенев показывает ограниченность абстрактных теорий, не учитывающих сложность человеческой природы.

Ключевые слова: Тургенев, «Отцы и дети», теория и жизнь, нигилизм, Базаров, конфликт поколений, реализм.

THE COLLISION OF THEORY WITH LIFE (BASED ON THE NOVEL «FATHERS AND SONS» BY I. S. TURGENEV)

Abstract: the article examines the conflict between theory and real life in I. S. Turgenev's novel Fathers and Sons. It analyzes the character of Yevgeny Bazarov as a representative of nihilistic theory and traces the transformation of his views under the influence of real-life circumstances. Special attention is paid to the generational conflict, the theme of love, and the internal contradictions of the protagonist. The study is based on literary and interpretative analysis methods. It concludes that Turgenev demonstrates the limitations of abstract theories that ignore the complexity of human nature.

Keywords: Turgenev, Fathers and Sons, theory and life, nihilism, Bazarov, generational conflict, realism.

NAZARIYANING HAYOT BILAN TO‘QNASHUVI